

РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО СЛЕД
ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВОТО ДЕСЕТИЛЕНИЕ НА ХХ В.*Нели Радева*DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN CRIMINAL LAW AFTER THE LIBERATION
UNTIL THE FIRST DECADE OF THE 20-TH CENTURY*Neli Radeva*

Abstract: *Bourgeois criminal law is an independent legal branch of the Bulgarian legal system after the Liberation. Its history is related to the development of a Bulgarian state. In 1896 the first Bulgarian criminal law was passed. It provides legal regulation of the principles, functions and system of criminal law and determines which actions are crimes and what penalties can be imposed on their perpetrators.*

Key words: *criminal law, law, crime, violation, guilt, punishment.*

Българското наказателно право е самостоятелен правен отрасъл на буржоазната ни правна система. Неговата история е свързана с развитието на българската държава след Освобождението. Началото му се поставя по време на Временното руско управление. Изработването на самостоятелен български наказателен закон става едва през 1896 г. Той дава правна регламентация на принципите, функциите и системата на наказателното право, определя кои деяния са престъпления и какви наказания могат да се налагат спрямо извършителите им. Следва да се отбележи, че действащите наказателно правни норми в периода след Освобождението до първото десетилетие на ХХ в. съответстват на конкретните исторически условия и обществени отношения в България.

* * *

След Освобождението в българската държава продължава да действа Турският наказателен закон (ТНЗ) от 1858 г. За негова основа служи френският Наполеонов кодекс (Code penal) от 1810 г. Въпреки че са заимствани значителна част от разпоредбите му, ТНЗ е недостатъчен, непълен и неприложим за нуждите на обществения живот на новоосвободения български народ. Система

на ТНЗ е стара и се отличава значително от тогавашното модерно европейско законодателство.

Налице са много празноти: на практика неговата обща част почти липсва. ТНЗ съдържа остаряла система на наказанията, някои, от които са неприложими в новата българска държава, като напр. заточение, каторжен труд и др. Освен това много от предвидените в закона наказания не съответстват на важността на престъпленията. ТНЗ не съдържа систематично деление на престъпните деяния, липсват и основания, които изключват наказателното преследване и изпълнението на наказанието. Във връзка с последното следва да се отбележи, че ТНЗ не познава наказателната давност. В него не се съдържат и правила за наказателноправни институти като неизбежна отбрана, крайна необходимост, смекчаващи и отегчаващи вината обстоятелства. Непълно са уредени съучастие, опитът към престъпление, рецидивът, наказателната отговорност на непълнолетните и др.¹

Наред с общата част ТНЗ има още три раздела, които образуват специалната му част. В тях се съдържат престъпления против: **1) държавата; 2) личността; 3) здравето, чистотата и полицейските разпоредби.**

¹ Минков, Д. Развитие и характер на законодателството в България. – В: Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941), С., 1941, с. 52–53; Долапчиев, Н. Развой на българското наказателно право след Освобождението на България до днес. – В: Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941), С., 1941, с. 63.

ТНЗ възприема от Френския наказателен кодекс трипартидното деление на престъпните деяния на: **злодеяния (crimes), престъпления (delits) и нарушения (contraventivis)**. Въпреки заемките на Code penal турският носи белезите на феодалното право. Видимо е влиянието на ислямската религия върху светското право, което дава възможност да се търси наказателна отговорност не само за деянията, санкционирани от ТНЗ, но и за деяния, които, въпреки че не са включени в закона, се санкционират от мюсюлманското религиозно право².

В периода на Временното руско управление, руските власти санкционират ТНЗ и той придобива ново съдържание. Премахнат е религиозният му характер и се правят промени в системата на наказанията.

Важно влияние върху развитието на българското наказателно право след Освобождението има Търновската конституция, в която са прогласени принципи от значение за изграждането на „общата част“ на наказателното право, като: законност (чл. 43), равенство на гражданите пред законите (чл. 57), законоустановеност на наказанията (чл. 75, ал. 1), и др. Наред с тях са уредени специфичните средства на наказателната репресия за защита на: монархическия институт, Народно събрание и Министерски съвет; неприкосновеност на собствеността; лични и политически права и свободи на гражданите. Те са от значение за „специалната част“ на наказателното право.

До изработването на нов наказателен закон у нас се приема серия от закони, които допълват ТНЗ. Първият материалноправен акт с наказателно съдържание е приетият от II ОНС **Устав за наказанията, които мировите съдии могат да налагат** (УНМС)⁴. Чрез него се цели да се облекчи дейността на мировите съдии.

Като „простъпката“ по УНМС следва да се разбира престъпното деяние, което е подсъдно на ведомството на мировия съдия и което се наказва с предвидените в чл. 1 на УНМС наказания.

В чл. 1 от УНМС са изброени видовете наказанията, които мировите съдии могат да налагат: *1) изобличаване и забележки; 2) парична глоба не повече от триста франка; 3) затиране не повече от три месеца; 4) тъмничен затвор не повече от шест месеца.*

Съгласно предвиденото в УНМС **вината** е „*необходимото за наказателната отговорност психическо отношение на субекта към извършване на престъпно деяние*“.

В УНМС се санкционират маловажни престъпни деяния, поради това българският законодател по подобие на руския предвижда наказателна отговорност само ако те са извършени при наличието на умисъл. В чл. 7 на УНМС са посочени три случая, при наличието на които се предвиждат наказания за непредпазливи деяния, когато: а) визираните в „особената част“ на Устава простъпки се наказват с изобличаване и забележка; б) изрично се предвижда наказание за простъпки, извършени по непредпазливост; в) простъпката се изразява в неизпълнение по непредпазливост на задължения, специално възложени от закона.

В чл. 8 на Устава са уредени изключващите вината обстоятелства. Те са налице, когато деянието е извършено: „1) случайно, не само без намерение, но и без всякаква предпазливост или небрежност; 2) в малолетие до десетата години; 3) в безумие, изумяване и в полуда от болест, която докарва до умопомрачение или свършено безпамятство“; 4) по принуждение от непреодолима сила; 5) по необходима отбрана“.

По отношение на наказателно отговорните лица законодателят предвижда в чл. 9: „На несъвършенлетните от четиринадесет до седемнадесет години се назначават наказания в размер на половина. Недостигналите четиринадесет годишна мировият съдия може да ги не подлага на наказание, но да ги провожда на родителите, настойниците или на роднините им за домашно поправяне“. С оглед психическото развитие на непълнолетните законодателят предвижда намалена наказателна отговорност⁵.

При определянето на размера на наказанието, мировият съдия трябва да вземе предвид всички смекчаващи и утежняващи вината обстоятелства (чл. 10).

В УНМС е уредно и съучастието: „когато са участвали две или повече лица в извършването на простъпката, тези от виновните, които сами са я извършили или са подсторили другите на туй, се наказват по-строго, отколкото техните съучастници“.

² Токушев, Д. Възникване на българското буржоазно наказателно право в периода на временното руско гражданско управление (1877–1879). – В: ГСУ, т. LXXII, С., 1981, с. 266.

³ ДВ, бр. 51/1880 г.

⁴ Токушев, Д. Устав за наказанията, които мировите съдии могат да налагат. – В: ГСУ, т. 71, С., 1979, с. 197.

За първи път в българското наказателно право в Устава е регламентиран институтът на съвкупност от престъпления. Законодателят дава правна регламентация и на давността като основание, което погасява наказателното преследване. В УНМС са уредени още опитът и освобождаването от отговорност.

От всичко казано дотук следва, че разпоредбите на УНМС имат за задача да предоставят на мировия съдия познания за основните институти на наказателното право.

Поради това, че ТНЗ не отговаря на нуждите на българското общество след Освобождението и създава значителни затруднения на правораздавателните органи, той е допълван няколкократно.

През 1884 г. е приет **Закон за допълнение на ТНЗ за престъпленията от частен характер**⁵. Законодателят изброява престъпленията, които подлежат на углавно преследване и наказване по тъжба на пострадалия (причиняване на телесни повреди, заплаха за убийство, обида и клевета, различни форми на засягане половата неприкосновеност и др.). До тогава ТНЗ е предвиждал само един случай за търсене на наказателна отговорност по реда на частното обвинение, а именно съгласно чл. 201 „тъжба против жена за прелюбодеяние принадлежи само на съпруга ѝ, или ако няма тя съпруг – на настойника ѝ“.

Не се предвижда наказателно преследване, в случай че потърпевшото лице се помири с обвиняемия. Делата се прекратяват и когато обвиняемият се ожени за потърпевшата.

През 1886 г. е приет **Закон за добавка към чл. 58 на Турския наказателен закон**⁶, с който се предвижда наказателна отговорност за всеки „който в съгласие с друг или сам направи някои насилствени действия или употреби опасно заканване с цел да възпрепятства било цялото Народно събрание, било само някоя от неговите комисии, или на някого от неговите членове свободно отправление на техните обязанности, или по друг начин наруши тяхната неприкосновеност“⁸.

През 1889 г. се приема **Закон за допълнителен отдел към Турския наказателен закон** –

злодеяния и престъпления срещу безопасността на железопътните съобщения. А през 1894 г. **Закон за допълнителен отдел III (За взятката) от Отоманския наказателен закон**⁹. Съгласно разпоредбите му от наказателна отговорност се освобождават лицата, които са дали или са посредничали в даването на подкуп, ако, преди да бъде възбудено наказателното преследване или при първото повикване от компетентната съдебна власт, „чистосърдечно признават и подробно разказват обстоятелствата на взяткодаването и чрез това улеснят откриването на престъплението“.

Законодателят предвижда наказание тъмничен затвор от три месеца до три години в случай че някой е обвинен несправедливо в престъплението „активен подкуп“ (чл. 2).

Поради това, че ТНЗ не дава достатъчна наказателноправна защита на княза като държавен глава и личност, през 1883 г. се приема **Закон за престъпните деяния против особата на Негово Височество Княза**. Законът се прилага близо десет години, но непълнотите в него налагат приемането на нов през 1894 г. – **Закон за престъпните деяния против особата на Негово Царско Височество Княза и членовете на неговото семейство**⁹.

С важно значение за българското наказателно право през разглеждания период са още: **Закон за наказание на престъпленията и простъпките по изпълнение на военната служба**¹⁰, **Закон за наказанията и простъпките относно изпълнението на военната тежба**¹¹, **Закон за преследване на незаконно обогатените си чиновници**¹² и др.

Освен тези закони важен за наказателното право е и **Военно-наказателният закон**¹³ от 1888 г., който е почти буквален превод на руския „**Воинскій уставъ о наказаніяхъ**“.

В чл. 1 на ВНЗ Глава I (Раздел I), озаглавена „За престъпленията и степените на виновността“ – е предвидено, че престъплението е „всяко действие, запретиено от закона под страх на нака-

⁵ ДВ, бр. 10/1885 г.

⁶ Пак там, бр. 71/1886 г.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там, бр. 13/1895 г.

⁹ Пак там, бр. 10/1885 г.

¹⁰ Пак там, бр. 89/1880 г.

¹¹ Пак там, бр. 116/1884 г.

¹² Пак там, бр. 13/1895 г.

¹³ Пак там, бр. 14/1888 г.

зание, ако то влече подире си углавно наказание, или простъпка, ако влече изправително наказание“.

Законодателят разграничава престъпленията на умишлени, предумишлени и неумишлени. Предумишлено престъпление е всяко противозаконно действие, което е извършено с „предварително скроено и умишлено намерение“; а умишлено престъпление е извършеното по внезапно подбуждане. Неумишлените престъпления биват: „не осторожни и случайни“.

Предвидените във ВНЗ наказания са: углавни и изправителни.

Посочените закони обаче не успяват изчерпателно да уредят наказателноправната материя. Още през 1883 г. се съставя комисия, която има задача „да прегледа, допълни и измени сега действащия наказателен закон или да състави свършено нов съобразно с началата на наказателноправната наука, с действащите наказателни закони и живота, нравите и обичаите на нашия народ“. За съжаление комисията, в която са включени няколко от най-изявените юристи, не успява да се справи с поставената задачата, поради липса на достатъчен нормотворчески опит и задълбочено познаване на европейското наказателно право и законодателство¹⁴.

Необходимостта от собствен, български Наказателен закон е причината през 1886 г. министър на правосъдието д-р К. Стоилов да възложи на Ал. Дякович, който е прокурор при Русенския окръжен съд, да изработи проект за Наказателен закон. Изготвяният първоначален проект от Ал. Дякович е предоставен за проучване, поправяне и допълване на 12-членна комисия от юристи и практики. Комисията подготвя проекта, състоящ се от 506 члена, който е внесен за разглеждане във втората редовна сесия на V ОНС. При разглеждането по време на второто му четене, когато започва обсъждането чл. 174, законопроектът е оттеглен от министъра на правосъдието, който се оттегля и от министерския пост.

Необходимостта от **Наказателен закон** става причина същият законопроект да бъде преработен и внесен отново от д-р К. Стоилов през октомври 1895 г. VIII ОНС. *Законът влиза в сила на 1 май 1896 г. и се прилага в България до 13 февруари 1951 г.* Негов първоизточник са най-модерните по онова време наказателни закони: унгарският от 1880 г., нидерландският от 1881 г.

и проектът за Руски наказателен закон от 1886 г. (който влиза в сила през 1903 г.). Освен тях като спомагателни източници служат: германския, италианския, белгийския и френския наказателен закон.

Българският Наказателен закон (НЗ)¹⁵ се състои от обща част: Книга I „Общи постановления“ и специална част: Книга II „За престъпните деяния“, която има два дяла: дял I „За престъпленията и техните наказания“ и Дял II „За нарушенията и техните наказания“.

В Общата част, в Глава I, озаглавена „Уводни наредби“, се съдържат разпоредби относно престъпните деяния. Съгласно чл. 1 престъпление или нарушение се счита онова деяние, което е обявено от закона за такова. С това законодателно решение се изоставя тройното деление на престъпните деяния на злодеяния, престъпления и нарушения и е едно от най-важните нововъведения в закона – дупартидно деление на престъпления и наказания, възприето в по-новите закони (норвежки, унгарски, холандски). Законът обаче не конкретизира кои престъпни деяния са *престъпления* и кои *нарушения*. Главното разграничение между тях се състои в това, че първите имат държавен или обществен интерес, докато вторите имат местен интерес или полицейски характер. Престъпленията нарушават общоизвестни норми, отнасящи се до благата на държавата и хората, докато нарушенията се отнасят до правилата за благоустройството, реда и други временни преходни интереси¹⁶.

Разликата между престъпления и нарушения се разкрива чрез приложението на разпоредбите на общата част на НЗ. В зависимост от принадлежността на дадено деяние към едната или другата категория се определя напр. действието на закона относно мястото (чл. чл. 3, 4).

Друг разграничителен критерий между престъпните деяния е **вината**. При извършването на престъпление тя трябва да се докаже, а при нарушенията – вината се предполага.

В закона е предвидена разлика и по отношение наказуемостта на *опита* (чл. 49) и на *съучастие* в престъпление и нарушение. Съществуват различия и по отношение на *погасителната давност*, която изключва наказателното преследване. Налице са и процесуални различия между престъпленията и нарушенията,

¹⁴ Токушев, Д. История на новобългарската държава и право (1878–1944), С., Сиби, 2008, с. 233.

¹⁵ ДВ, бр.40/1896 г.

¹⁶ Ников, Н. К. Ръководство по обща част на българския наказателен закон, Народна печатница „Витоша“, второ преработено издание, Т. I, С., 1921, с. 10.

които са уредени в Закона за углавното съдопроизводство.

По нашия НЗ *субект на престъплението/нарушението* е всяко физическо лице, което е навършило определена възраст и е вмениямо. Българският законодател предвижда субект на престъплението да е всяко лице навършило 17-годишна възраст, което разбира свойството и значението на извършеното от него деяние и може да ръководи постъпките си. Наказателна отговорност следва да се търси от този субект, който с противоправното си поведение е причинил съответен престъпен резултат.

Съгласно чл. 42 от НЗ наказателно неотговорни са малолетните лица до 10-годишна възраст, както и непълнолетните, от 10 г. до 17 г., ако са действали „без разумение“.

В Глава V озаглавена „За съучастие“ е предвиденото, че *извършител* е този, който извършва цялото престъпно деяние, сам осъществява законния състав на престъплението. *Съизвършител* е взелият участие в извършването на действието. *Подбудител* е онзи, който умишлено е убедил другото да извърши дадено престъпно деяние „чрез дарове, обещания, заплашвания, злоупотреби на авторитет или власт, или по друг някой начин“. Непредпазливото подбуждане по нашия закон е ненаказуемо. Помагачите са лицата, които умишлено са помагали, за да бъде престъпното деяние, извършено „със съвети и разяснения, било като набавят средства или отстраняват спънките, или по друг начин“. Помагачите в зависимост от средствата, с които помагат, могат да бъдат: интелектуални и физически помагачи¹⁷.

За да се търси наказателна отговорност е необходимо деянието да е извършено виновно. *Вината* е психическото отношение на дееца към извършеното от него обществено опасно деяние с общественоопасни последици. Формите на вина са умисъл и непредпазливост.

Престъпното деяние е *умишлено*, ако виновният иска или допуска такива последствия, каквито са последвали или има да последват от това деяние (чл. 40).

Непредпазливо е това престъпно деяние, при което „виновният, когато го извършва, макар и да е предвиждал последствията, които са последвали от него, но е мислил да ги предотврати или, ако и да не ги е предвиждал, могъл или е бил длъжен да ги предвиди“ (чл. 40). Непредпазли-

вите престъпни деяния се наказват само в предвидените от закона случаи.

Освен това в закона се предвиждат и *обстоятелства, които изключват вината*. Например не е виновно извършено онова деяние, последствията на което деецът не е могъл да предвиди (случайно деяние). Друго обстоятелство, изключващо вината, е фактическата грешка.

Законодателят регламентира и *обстоятелства, изключващи престъпния характер на деянията*. Не е престъпление онова деяние, което е извършено в изпълнение на закона, или на служебна заповед, ако е дадена от надлежната власт по установените правила, и ако тя не налага очевидно престъпление (чл. 44). Също така не е престъпно деянието, което е извършено при неизбежна отбрана. Превишаването границите на неизбежната отбрана не се наказва, ако е станало от уплашване или смущение. Законодателят предвижда, че не подлежи на наказание, онова деяние, което е извършено от лице, за да спаси своя живот или живота на своите близки от непосредствената опасност, която произтича от крайна нужда или заплашване, или непреодолима сила, когато опасността не може да бъде отклонена по друг начин.

Незнанието или неправилното разбиране на закона „не извинява никого“ и не е основание за освобождаване от отговорност.

Разпоредбите на НЗ резюмират в себе си учението на модерното наказателно право. Нов институт, който урежда закона, е за *предсрочното освобождаване* (чл. чл. 20–24), т.е. за прекратяване изпълнението на присъдата, преди да изтече срокът на наказанието. Съгласно предвиденото в закона осъденият на временен или доживотен тъмничен затвор може да бъде освободен, преди да изтече срокът на наказанието при наличието на известни условия, а именно при надлежно констатирано добро поведение (чл. 20 и 24). Докато, като трае срокът на наказанието, определен в присъдата, предсрочно освободеният се намира под особен надзор. В случай че наруши условията, „под които е бил освободен“, той може да бъде върнат в затвора (чл. 23).

НЗ урежда и „възстановление в правата“ – *реабилитация* (чл. чл. 88–97). Този институт е непознат на ТНЗ. Право на реабилитацията има всеки осъден за престъпление с лишаване от граждански права, който е изтърпял наказанието си или е бил помилван. Реабилитацията може да последва при

¹⁷ **Ников, Н. К.** Ръководство по обща част на българския наказателен закон, второ преработено издание, т. II, С.: Народна печатница „Витоша“, 1921, с. 12–45.

известни условия, точно указани в закона, и то само след изтичането на определен срок¹⁸.

В закона са разгледани още *давността, амнистията и помилването*, които погасяват напълно или отчасти наложеното наказание.

НЗ предвижда една справедлива система на наказания, която се състои от главни и допълнителни.

В първата група влизат: **смъртното наказание, строг тъмничен затвор, тъмничен затвор, запиране и глоба**. Във втората група влизат: лишение от права (чл. чл. 30–36), конфискация на отделни предмети (чл. 37) и обнародване на присъдата (чл. 38 и 242).

Смъртното наказание се изпълнява чрез обесване, не публично (чл. 14). Строгий тъмничен затвор бива: доживотен и временен. Временният строг тъмничен затвор продължава от 1 г. до 15 г., а в случай на съвкупност на няколко престъпления (чл. 67) – до 20 г. Това наказание е най-тежкият вид лишаване от свобода. Причината за това е продължителността му, осъденият се намира в специално устроени тъмници с по-строг режим и полагането на тежък труд¹⁹. Тъмничният затвор е с времетраене, не по-малко от 1 ден и не повече от 3 г., а в случай на съвкупност на няколко престъпления (чл. 67) може да бъде продължен и до 4 г.

Запирането е от 1 ден до три месеца. То е най-лекият вид лишаване от свобода. Обикновено се налага за нарушения. За престъпления се използва, само в случаите когато с него се заменя наказанието тъмничен затвор.

Размерът на наказанието глоба е не по-малък от пет лева, като се определя за всяко лице отделно. В присъдата трябва да се посочи, в случай че не се внесе глобата, с какъв период от време с лишаване от свобода тя да се замени, като за всеки пет лева се предвижда не повече от един ден тъмничен затвор или запиране. Също така се взема предвид за какво е осъден виновният: за престъпление или нарушение.

Наказателната ни система е изградена върху лишаването от свобода. Всички останали наказания остават на заден план. През разглеждания период в България приложното поле на смъртното наказание е ограничено: то се предвижда само в седем случая (чл. чл. 100 (измяна), 111 (пре-

дателство), 162 (престъпления против въоръжените сили), 247 (предумишлено убийство), 328 (грабеж придружен с убийство), 385 (палеж придружен с убийство) и 391 (разрушаване на сграда, кораб, железница и други здания с взривни вещества)). Смъртното наказание не се налага на лица, които в началото на изпълнението на присъдата са на възраст от 10 до 21 г., както и навършилите 65 годишна възраст (чл. 59). Законът предоставя широка свобода на съдията относно приложението на наказанията (чл. 61). Той има право във всеки конкретен случай да определи съответния размер на наказанието според нуждата.

С допълнителните наказания се цели да се утежни главното, посредством ограничаване на правата на престъпника, които той има като гражданин. Те биват: *лишаване от права, конфискация на определени предмети и обнародване на присъдата*. С лишаването на права се забранява на осъденият: да заема държавни или обществени длъжности, да носи знакове за отличие, да бъде избирател или избираем при всякакви избори, да бъде свидетел, член на роднински съвет, настойник и др. У нас през разглеждания период наказанието строг тъмничен затвор се е налагало с лишаване от права. НЗ предвижда частичната или „специалната“ конфискация. Съгласно чл. 37 се конфискуват само „намерените предмети, на които направата, проданта, разпространяването, притежаването или пазенето са забранени, а в предвидените от закона случаи и вещите, които принадлежат на виновния и които са били предназначени или служили за извършването на престъпление“. Обнародването на присъдата се изпълнява чрез отпечатването ѝ в Държавен вестник по разпореждане на прокурора за сметка на виновното лице²¹.

Освен посочените главни и допълнителни наказания се прилага и една специфична санкция, която има обичайноправен произход – *мъррене*. Използва се само по отношение непълнолетни лица, извършили нарушение, което се наказва със запиране или глоба. Освен мъррене спрямо тях се налага и настаняване „във възпиталища“, което засяга свободата им (чл. 42).

В *Специалната част на нашия НЗ* от разглеждания период са групирани на основата на

¹⁸Цит. съч., с. 55.

¹⁹Ников, Н. К. Цит. съч., с. 119.

²⁰Токушев, Д. Цит. съч., с. 244.

различни критерии и подредени в определен ред престъпните състави. Те образуват системата на престъпления и тази на нарушения. В Дял I на книга II от НЗ е регламентирана системата на престъпления. В 33 глави са групирани престъпните състави. В Дял II на книга II от НЗ е уредена системата на нарушенията в 10 глави.

Като най-тежки по своя престъпен резултат на първо място в Специалната част са посочени престъпленията **измяна и предателство**, изпълнителното деяние на които засяга сигурността на държавата. Това са политически престъпления. От служебната роля на наказателното право да защитава установения държавен и обществено-политически строй и независимостта на страната произтича установената за тях наказателна отговорност²¹.

Престъпленията, които предвижда глава III „Насилствени действия и оскърбления против Държавния глава и членовете на семейството му“, и следващите не са **политически**. Те са обикновени престъпления, но поради особеното значение за държавата като техен обект те се наказват по-строго, отколкото когато са извършени спрямо обикновени лица. Затова и законодателят е преценил, че е трябва да ги помести след политическите престъпления.

Освен измяната и предателството, които са насочени срещу държавата и нейната организация, съществуват редица други деяния, които нарушават както вътрешната, така и външната държавната безопасност. Това са престъпления против държавната власт и управление, визирани от гл. V до гл. XI. Тъй като те засягат правилното функциониране на държавната власт и нейните органи, в по-голямата си част са сравнително тежко наказуеми деяния. Съгласно предвиденото в НЗ под думата „власт“ или „публична власт“ се разбират всички административни (държавни, окръжни и общински), съдебни и военни власти. Докато под „орган на власт“ се разбират всички, които са натоварени да упражняват длъжностите на административните, съдебните и военните власти, както и лицата, натоварени в отделни случаи с публична служба или призовани на помощ от публична власт“ (чл. 543).

Престъпленията против личността (гл. XII–гл. XIX) се отличават с голямо разнообразие по отношение на обекта на посеща-

телство. С най-висока степен на обществена опасност е **престъплението лишаване от живот** – убийство. Член 247 предвижда убийството да се наказва със строг тъмничен затвор, не по-малко от 10 г., а предумишленото убийство – със смърт. У нас се прави деление на убийството на предумишлено и умишлено, тъй като то съществува през разглеждания период във всички законодателства, освен в Руския наказателен закон.

Съгласно общите условия за виновността престъпното лишаване от живот се дели на умишлено и непредпазливо. От своя страна, умишленото убийство се разделя на два типа: към първия се отнася убийството, което е обмислено, хладнокръвно, **предумишлено**. Към втория тип се отнася убийството, което се извършва във възбудено състояние на духа, по **внезапен или обикновен умисъл**. В чл. 40 от НЗ е дадено подробно обяснение за това какво е умисъл. Що се отнася за предумишлиното убийство, за да е налице то, трябва да има предварително обмислен план на действие, деецът предварително, преди да пристъпи към убийството, извършва други действия, като: закупуване на отрова, оръжие и т.н. с цел да лиши някого от живот²².

В НЗ са уредени **престъпленията против здравето и половата неприкосновеност, престъпленията против честта и достойнството**. Законодателят дава подробна регламентация и на **престъпленията против собствеността**. На първо място, е разгледана **кражбата**, чието изпълнително деяние се изразява в отнемането на „чужда движима вещ от владението на друго без негово съгласие с намерението противозаконно да се присвои“ (чл. 313). Наказанието е строг тъмничен затвор до три години. Кражба е налице и тогава, когато част от откраднатата вещ принадлежи на крадеца.

Друго имуществено престъпление е **грабежът**. Изпълнително му деяние се изразява отнемането на чужда движима вещ от нейния собственик с употреба на сила или заплашване, с цел да я присвои противозаконно, наказва се със строг тъмничен затвор от пет до десет години, а в случая на чл. 328, когато грабежът е придружен с убийство – наказанието е смърт. Под употреба на сила се разбира физическо насилие, което е насочено непосредствено спрямо лицето, чиято вещ се отнема или спрямо друго „присъстующо

²¹ Пак там, с. 241.

²² **Ников, Н. К.** Ръководство по особната част на българския наказателен закон, т. III, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 5–32.

лице“. В забележката към чл. 324 е казано, че под „заплашване“ се разбира „застрашаване с такова непосредствено деяние, което излага на тежка опасност, здравето или имота на заплашвания, на неговите близки (чл. 539) или на друго някое присъстващо лице“.

По-леки са наказанията за изнудване (тъмничен затвор не по-малко от една година), противозаконно присвояване (тъмничен затвор до три месеци или глоба до 2500 лв., вещно укривателство (тъмничен затвор не по-малко от три месеци). По-леко се наказва и обсебването. То е налице при противозаконно присвояване на чужда движима вещ, която деецът владее или пази. Наказанието е строг тъмничен затвор до три години.

Българският наказателен закон от 1896 г. е съобразен с нуждите на нашия народ. Той е определен като един от „образцовите закони, отразяващ в себе си последната дума на науката“. Предвидените в него принципи и институти са израз на напредък в историята на българското наказателно право²³. Въпреки това българският законодател прави редица изменения в Наказателния закон през 1899 г., 1904 г., 1905 г., 1906 г., 1907 г., 1908 г., 1909 г. и т.н. Измененията са съобразени с потребностите на българското общество.

Освен НЗ с важно значение за развитието на Наказателното право има **Законът за условното осъждане**²⁴, приет на първата редовна сесия на XIII ОНС. Законът дава възможност на съдилищата да отложат изпълнението на наказанието (затвор до една година, на запиране или глоба), ако подсъдимият не е бил осъждан на затвор за престъпление от общ характер.

В случай че в продължение на три години условно осъденият не извърши друго престъпно деяние от общ характер, лицето се счита за неосъждано. В противен случай, първото наказание се изпълнява, „без да се смесва с второто“ (чл. 1).

Условното осъждане е нов наказателно-правен институт, който се появява в края на XIX и началото на XX в. в западноевропейските страни и у нас. То представлява отсрочване изпълнението на наказанието при определени обстоятелства.

Институтът на условното осъждане има важна роля в борбата с престъпността. То предпазва осъдения, извършил деяние за първи път от непосредствен контакт с рецидивиста и закопавелия престъпник. Това решение се взема от

съда, след като се преценят всички обстоятелства по делото, съдебно минало на подсъдимия, нравствени му качества, лично му състояние и разкаяние, и се стигне до извода, че осъденият не представлява опасност за обществената сигурност. Условното осъждане отговаря на необходимостта да не се прибягва към наказание без да е необходимо²⁵.

* * *

Наказателното право е един от най-важните правни отрасли в правната система на всяка страна. След Освобождението до началото на XX в., а и след това, се занимава с изучаването на противобществени прояви, които засягат обществени отношения, регулирани преди това от други правни отрасли. Целта му е да изследва условията и причините, които са довели до извършването на престъпното деяние, както и да предотврати извършването на нови престъпления от същия деец или други членове на обществото, като същевременно им въздейства възпиращо и възпитателно.

БИБЛИОГРАФИЯ

Долапчиев, Н. Развой на българското наказателно право след Освобождението на България до днес. – В: Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941), С., 1941. // **Dolapchiev, N.** Razvoy na balgarskoto nakazatelno pravo sled Osvobozhdenieto na Balgaria do dnes. – V: Sb. 60 godini balgarsko pravosadie (1878–1941), S., 1941.

Минков, Д. Развитие и характер на законодателството в България. – В: Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941), С., 1941. // **Minkov, D.** Razvitie i harakter na zakonodatelstvoto v Balgaria. – V: Sb. 60 godini balgarsko pravosadie (1878–1941), S., 1941.

Ников, Н. К. Ръководство по обща част на българския наказателен закон, второ преработено издание, Т. I, С.: Народна печатница „Витоша“, 1921. // **Nikov, N. K.** Rakovodstvo po obshta chast na balgarskia nakazatelen zakon, vtoro preraboteno izdanie, T. I, S.: Narodna pechatnitsa „Vitosha“, 1921.

Ников, Н. К. Ръководство по особната част на българския наказателен закон. Т. III, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922. // **Nikov, N. K.** Rakovodstvo po osobnata chast na balgarskiya nakazatelen zakon. T. III, S.: Narodna pechatnitsa „Vitosha“, 1922.

Токушев, Д. Възникване на българското буржоазно наказателно право в периода на временното руско гражданско управление (1877–1879). – В: ГСУ, т. LXXII, С., 1981. // **Tokushev, D.** Vznikvane na balgarskoto burzhoazno nakazatelno pravo v perioda na vremennoto rusko grazhdansko upravlenie (1877–1879). – V: GSU, t. LXXII, S., 1981.

²³ **Минков, Д.** Цит. съч., с. 56

²⁴ ДВ, бр. 3/1904 г.

²⁵ **Минков, Д.** Цит. съч., с. 58.

Токушев, Д. Устав за наказанията, които мировите съдии могат да налагат. – В: ГСУ. т. 71, С., 1979. // **Tokushev, D.** Ustav za nakazaniyata, koito mirovite sadii mogat da nalagat. – V: GSU. t. 71, S., 1979.

Токушев, Д. История на новобългарската държава и право (1878–1944), С.: Сиби, 2008. // **Tokushev, D.** Istoriya na novobalgarskata darzhava i pravo (1878–1944), S.: Sibi, 2008.